

איסור עשיית מלאכה בחול המועד והיתר דבר האבד

הגמרא במסכת חגיגה (יח.) מביאה שלש ברייתות המבררות את מקור איסור עשיית מלאכה בחולו של מועד. בברייתא השלישית נאמר כך:

תניא אידך, "ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה" - מה שביעי עצור, אף ששת ימים עצורין. אי מה שביעי עצור בכל מלאכה אף ששת ימים עצורין בכל מלאכה, תלמוד לומר "וביום השביעי עצרת" - השביעי עצור בכל מלאכה ואין ששה ימים עצורין בכל מלאכה. הא לא מסרן הכתוב אלא לחכמים, לומר לך אי זה יום אסור ואי זה יום מותר, אי זו מלאכה אסורה ואי זו מלאכה מותרת.

ופירש רש"י: כלומר, מאחר שאמר לך הכתוב שהן עצורין ממלאכה ולא בכלן, ולא פירש אי זו המותרת ואי זו אסורה, דע וראה שלא מסרן אלא לחכמים היודעים להבין על איזהו להטיל ההיתר ועל אי זו להטיל האיסור. והם יאמרו אי זהו יום טוב על פי קידוש הראייה ואסור בכל מלאכה, ואי זהו חולו של מועד שאינו אסור בכל מלאכה. ועל חולו של מועד יגידו לך אי זו מלאכה אסורה - דבר שאינו אבד, ואיזו מלאכה מותרת - דבר האבד, ע"כ.

'מסרו הכתוב לחכמים' בזמן טיפול בכור

יסוד זה לפיו יתכן דין מהתורה המסור ביד חכמים לפרש את פרטיו, נמצא גם בגמרא במסכת בכורות (כו:): לגבי הזמן שעל ישראל לעכב את הבכור ברשותו ולפרנסו ולטפל בו קודם נתינתו לכהן. וכך שנינו במשנה שם: עד כמה ישראל חייבין לטפל בבכור. בדקה - שלשים יום, ובגסה - חמשים יום. רבי יוסי אומר, בדקה - שלשה חדשים. ובגמרא: מנא הני מילי... אלא אמר רבא, אמר קרא "תעשה" -] "בכור בניך תתן לי. כן תעשה לשורך לצאנך" (שמות כב כט), לדקה יטפל בו בזמן פדיון בכור שהוא אחר ל" יום, ובשורו יוסיף עוד עשייה], הוסיף לך הכתוב עשייה אחרת בשורך -] חמישים יום ולא שלושים כבדקה]. ואימא שיתין -] דהיינו שיוסיף עוד שלושים יום על דקה, כזמן נוסף של בכור - לא מסרן הכתוב אלא לחכמים. וכך מביאה הגמרא שם מברייתא: תניא נמי הכי, "בכור בניך תתן לי כן תעשה לצאנך", יכול אף לשורך, תלמוד לומר "תעשה" - הוסיף לך הכתוב עשייה אחרת בשורך. לא מסרן הכתוב אלא לחכמים, מכאן אמרו עד כמה ישראל חייבין להטפל בבכור, בבהמה דקה שלשים יום, בגסה חמשים יום כו'.

תוקף הדין מדאורייתא או מדרבנן בחוה"מ ובבכור

והנה יש לדון תחילה בתוקפו של דין זה שנמסר ביד חכמים, ובפשוטו מאחר שעיקר הדין מן התורה, רק שנתנה התורה כח לחכמים לקבוע מה נכלל בכלל דין זה - אם כן, אחר שקבעו חכמים שכך הם פרטי הדין תורה, הרי שיש תוקף לפרטי הדין שקבעו כדין דאורייתא ממש.

וכך כתב בספר החינוך (מצוה שכג) על איסור מלאכה בחול המועד: ואיזו מלאכה אסורה או מותרת, מסרן הכתוב לחכמים. ואחר שהדבר מסור בידם, שלא אסרה התורה אלא במה שאמרו, הם חלקו המלאכות כפי רצונם ודעתם - ונמצא, שכל מלאכה שאסרוה לנו - מדאורייתא, ואשר התירו - גם כן מותר לנו מן התורה. כי בידם נמסר איסור זה לפי משמעות הנדרש בכתוב.

ואמנם דעת התוספות (חגיגה יח. ד"ה חולו ובכ"מ) שאי אפשר לומר כן, כי אם אכן היה איסור עשיית מלאכה מדאורייתא, כיצד יתכן היתר בדבר האבד ובמקצת מלאכות שהתירו לעשותם במועד - והיכן מצינו איסור דאורייתא שמקצתו אסור ומקצתו מותר. ומכך מסיקים התוספות שאכן אין האיסור אלא מדרבנן ואין הפסוק אלא אסמכתא בעלמא. אך יש לדון אם כוונת התוספות לחלוק בגדרי 'מסרן הכתוב לחכמים' שלעולם לא נתנה תורה כח לחכמים לקבוע גדרי הדין תורה, ובכל מקום שנמצא כעין זה - על כרחך שכל עיקר הדין אינו אלא מדרבנן. או שאף התוספות מסכימים שיתכן ותיתן התורה כח ביד חז"ל לקבוע גדרי הדין דאורייתא, ורק לענין מלאכה בחולו של מועד סוברים שאין האיסור אלא מדרבנן. והנפק"מ תהיה בדין בכור, אם יש להוכיח מדברי התוספות שאף שם דין טיפול בבכור אינו אלא מדרבנן, ולכן דנו בו חכמים שיעור אחד בבהמה גסה ושיעור אחר בבהמה דקה.

ואכן גם לענין בכור מצאנו לכאורה מחלוקת ראשונים בענין זה, שכן רש"י שם פירש: הואיל ולא גילה לך שיעור עשייה שתוסיף, ודאי לחכמים מסרן שיפרשו לך הטעם ואחריהם תלך. ומשמע כפשוטו שהוא דין דאורייתא, אלא שלא פירשה התורה את השיעור והותירה הדבר לבירור החכמים. אמנם רבינו חננאל (בכורות שם) פירש: אלא חכמים הוא דמפרשי חמישים יום, וסמכו אמלאתך ודמעך לא תאחר, עכ"ל. הרי נקט הלשון 'וסמכו' ומשמע שכל הדין הוא מדרבנן והפסוק אינו אלא אסמכתא בעלמא. וכ"כ התוספות יום טוב (בכורות פ"ד מ"א) בדעת הרמב"ם שהוא רמז, כלומר אסמכתא בעלמא.

מקורות נוספים בראשונים לדין 'מסרו הכתוב לחכמים'

והנה חילוק יש בין מסירת הכתוב לחכמים המבוארת לענין שיעור הטיפול בבכור. כי לגבי איסור מלאכה הכתוב לחכמים המבוארת בגמרא בבכורות לענין שיעור הטיפול בבכור. כי לגבי איסור מלאכה מצאנו סתירה בפסוקים, שכתוב אחד מורה לאיסור וכתוב אחד מורה להיתר, וע"כ מסרה הדבר לחכמים שיכריעו אימתי נהג דין הפסוק הזה ואימתי נהג הדין הכתוב בפסוק השני, וכן איזה מלאכה אסורה רק ביום טוב העצור מכל מלאכה, ואיזה מלאכה אסורה אף בחול המועד ונלמד

מסרן

הכתוב

לחכמים

יום ראשון כו אדר א

חגיגה דף יח

מההקש בין 'ששת ימים' ל'וביום השביעי'. שונה מכך הדין המבואר בבבב, ששם אין הדין נגזר מכח סתירת הפסוקים, אלא שאמרה התורה דין לטפל בבבב ולא פירטה בדבריה מה שיעור הזמן, והשאירה מקום לחכמים שיכריעו מהו השיעור שמחוייב הבעלים לטפל בבבב.

ובעין זה מצאנו בדברי רבותינו הראשונים שהעתיקו כלל זה למקומות נוספים, ונזכיר מקצת פעמים: א' הר"ן (יומא ר"פ שמיני) כתב שמקור שאר עינויים ביום הכיפורים מלבד אכילה ושתיה, הוא מכח כלל זה ש'מסרן הכתוב לחכמים', והיינו מאחר שלא נכתבו העינויים האסורים בפירוש.

ב' הפוסקים נחלקו האם אפשר לברך ביום ראשון על אתרוג שניטל עוקצו בשעת הדחק כשאין אחר בעיר. ודעת הרא"ש (סוכה פ"ג סימן יד) כדעת הסוברים שמברכים עליו בשעת הדחק. והראב"ד (הו"ד ברא"ש שם וכ"ה בהשגות לולב פ"ח ה"א) תמה האיך אפשר ששלא בשעת הדחק הוא פסול, ובשעתה דחק יוצאים בו ומברכים עליו. ויישב הרא"ש שהכתוב מסרו לחכמים. [ובשו"ת דבר יהושע (סימן ו) דן אם יש להוכיח מדברי הרא"ש שהוא דין דאורייתא, או ש'מסרן הכתוב' שייך גם בדרבנן כדמצינו לענין מלאכה בחול המועד לדעת הסוברים שהוא מדרבנן].

ג' ברמב"ם (ע"ז פי"א ה"ג) כתב: ישראל שהיה מקורב למלכות וצריך לשבת לפני מלכיהם, והיה לו גנאי למי שלא ידמה להן, הרי זה מותר ללבוש כמלבושן ולגלח כנגד פניו כדרך שהן עושין. ובכסף משנה הקשה: וא"ת כיון שכתב רבינו שלוקה על כל אחד מאלו, היאך היה כח ביד חכמים להתיר איסור תורה לקרובי המלכות. וביישובו השני כתב: שהתורה לא פרטה דבר, אלא אמרה "ובחוקותיהם לא תלכו" - ומסרה הדבר לחכמים, והם ראו שאין לגזור על הקרובים למלכות.

תמיהת החכם צבי שאין אומרים כן אלא בשני כתובים המכחישים את זה

ובשו"ת חכם צבי (סימן ט) תמה על יישוב הרא"ש: ובעיני יפלא, דלא אמרינן הכי אלא בשני כתובים המכחישים את זה, כאותה דפרק אין דורשין (חגיגה שם) באיסור מלאכה בחולו של מועד, שהכרעה מסורה לחכמים. אבל כשאין גילוי בפסוק להכשיר את הפסולים, מסירה זו מניין. וביד מלאכי (כללי ה"א סימן קטז) הקשה על דבריו מדברי הגמרא בבכורות, שם מוכח שאף כשאין סתירה בין הפסוקים מסרה התורה לחכמים לקבוע את שיעור הזמן שעל הישראל לטפל בבבב קודם שמביאו לכהן. וכן הקשה המהר"צ חיות בהגהותיו (חגיגה שם).

ובליקוטי הערות הנדפסים בסוף החכם צבי במהדורת מכון דובב מישרים, העירו, שהנראה מדברי היד מלאכי והמהר"צ חיות, שהם תפסו לשון החכם צבי ככתבם וכלשונם, שסבירא ליה שלא נאמר כלל זה אלא באופן של שני כתובים המכחישים את זה, ועל כך תמהו שבגמרא בבכורות מצאנו מקום שנאמר כלל זה אף שאין שם סתירת הפסוקים. אמנם אם נלך בתר טעמא, הרי כוונת החכם צבי שדוקא במקום שמוכח מתוך דברי התורה שמסרה הכתוב לחכמים, כי לולי קביעתם הרי אין באפשרותנו לדעת את הדין הנלמד מתוך פסוקי התורה. ואם כן, אף בדברי הגמרא בבכורות, אמת שאין שני כתובים המכחישים את זה, אך הלא מתוך פסוקי התורה למדנו שעל הישראל לטפל בבבב איזה זמן קודם הבאתו לידי הכהן, ולא פירשה לנו התורה מהו שיעור הזמן, ועל כרחך שמסרה הדבר לחכמים לקבוע מהו הזמן. אך לגבי אתרוג שניטל עוקצה ונפסל מן התורה - מהיכן ניתן כח ביד חכמים להכשירו בשעת הדחק ולומר שלא בעינין 'הדר'.

ואמנם העירו שם שגם מדברי הכסף משנה נראה שדרך בדרכו של הרא"ש, שכן הכסף משנה מבאר פסק הרמב"ם שהתירו חכמים למקורב למלכות לעבור על איסור תורה ד"ובחוקותיהם לא תלכו", והרי הפסוק אסרו להדיא, ומוכח שאף בדבר שאסרו להדיא - מכל מקום התירו חכמים במקום הצורך.

ולעיל הבאנו דעת הר"ח והרמב"ם (כפי שביאר התו"ט בדעתו) שדברי הגמרא בבכורות אינם אלא אסמכתא בעלמא, ולפי זה אפשר לבאר שכך גם למד החכם צבי, ומכח זה נקט שעיקר דין 'מסרן הכתוב לחכמים' הוא האמור בגמרא בחגיגה מכח סתירת הפסוקים, ומה שהביאה הגמרא לשון זו לגבי בכורות, אף ששם אין כתובים המכחישים את זה - אינו אלא שאילת לשון בעלמא, וכח חכמים אינו אלא מחמת שעיקר הדין אינו אלא מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא.

ביאור רבי לוי יצחק מברדיטשוב בביאור ענין 'מסרו הכתוב לחכמים' במלאכת חוה"מ

לסיום, נביא פרפרת נאה בביאור ענין 'מסרן הכתוב לחכמים' האמור לגבי איסור מלאכה בחול המועד, המובאת בתוספות חדשים (ריש מו"ק) בשם כבוד אדונינו מו"ר הרב הגאון הגדול בוצינא קדישא מוהר"ר לוי יצחק זצ"ל אב"ד דק"ק ברדיטשוב. תחילה הוא מביא כי הפוסקים, הראשונים והאחרונים, הוכיחו מכמה מקומות בתלמוד שאיסור עשיית מלאכה בחוה"מ הוא מדאורייתא. מאידך, הוא תמה, מפני מה מסרן הכתוב לחכמים, מה שלא מצאנו בשאר המצוות שיימסר הדבר לחכמים.

וכתב לבאר על פי מימרת רבי אבא בר ממל המובאת בירושלמי, שעיקר איסור עשיית מלאכה בחול המועד אינו אלא בכדי שיהיו אוכלים ושותים ושמחים בשמחת החג, ויגעים בתורה, ולהזכיר ניסים ונפלאות שעשה לנו השם יתברך. ומעתה, כיון שמדאורייתא מותר לעשות מלאכה בחול המועד, אם כן במה יזכור שהוא יום טוב ושצריך להזכיר ניסים ונפלאות שעשה לנו השם יתברך. לשם כך 'מסרן הכתוב לחכמים לומר לך אי זו מלאכה אסורה ואי זו מלאכה מותרת' - וזאת בכדי שיבוא השואל לשאול מהחכמים איזו מלאכה לעשות בחול המועד, ומתוך כך יעלה על זכרוננו שהוא יום טוב, שהרי חלוקים ימי חול המועד מימי החול שמותר בכל מלאכה, ועי"ז יעלה על זכרוננו כל יום מימי החג. וזהו שאמרו חז"ל במתק לשונים שלא מסרן הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזו מלאכה אסורה ואיזה מותרת - שעל ידי שהוא צריך לשאול מהחכמים, יזכור כל ימי החג לשמוח בשמחת החג.

"שיבוא

השואל

לשאל

מהחכמים

איזו

מלאכה

לעשות

בחול

המועד,

ומתוך

כך יעלה

על זכרוננו

שהוא יום

טוב"

החידוש היומי מוקדש
לעילוי נשמת

המחנכת הדגולה

מרת חוה
יהודית בת
אלכסנדר ע"ה

במלאות מ' שנה
לפטירתה